

İŞÇİNİN SESİ

ÇEK-AL

Fabrikalardan
makine sesinden önce
İşçinin Sesi gelecek!

TKP—İşçinin Sesi

İşçinin partisi!

Yıl:13, Sayı:336, 26 Ağustos 1987

Gerek dünyada, gerek Türkiye’de işçi sınıfını sayıca az ve zayıf göstermeye yönelik çabalara karşı, bu sınıfın nasıl kocaman bir sınıf olduğunu göstermeyi amaçlayan bu çalışma kitabı olarak da yayınlanacaktır. Bu sayımızda dördüncü bölümünü bazı kısaltmalarla yayınlıyoruz.

“En büyük işçi sınıfı başka büyük yok”

IV

Emine Engin

Devlet memurları da mı?

Yukarıda, “gelir karşılığı hizmet” başlığı altında özel hizmetler alanında çalışanların konumunu ele almıştık. Burada kamu hizmetleri denen alanda çalışanların konumunu ele alacağız.

Konuya iki noktayı belirterek başlayalım:

Birincisi, “kamu” sözüne ilişkindir. “Kamu” sözü, merkezi ve yerel tüm devlet aygıtını kapsamaktadır. Başka bir deyişle, günlük dilde devlet ve be-diye denen parçaların ikisini de kapsamaktadır.

İkincisi, kamu hizmetleri derken yalnızca kamu gelirlerinden yapılan harcamalarla yürütülen alanı kastediyoruz. Her düzeyde devlet aygıtının sahip olduğu şirketler, işletmeler vardır. Buralarda çalışan ücretliler ücretlerini bu işyerlerinin sermayesinden alırlar. Bu işyerleri hizmet sektöründe de olsa, buralardaki ücretlileri kamu hizmetleri kapsamında ele almıyoruz.

Dolayısıyla, kamu hizmetlerinde çalışanlar derken kastımız, merkezi ya da yerel devlet aygıtında, herhangi bir şirketin sermayesinden değil, kamu gelirinden aldığı para karşılığında çalışanlardır. Günlük dilde bu kesime genellikle memur denmektedir. Konumuz memurlardır.

“Kamu gelirinden aldığı para karşılığında çalışmak” sözlerinden de

anlaşıldığı gibi, burada diyeceklerimiz, “gelir karşılığı hizmet” başlığı altında dediklerimizle aynı birçok yan taşıyacaktır. Bu aynı yanlardan birini baştan ayıklayalım.

“Gelir karşılığı hizmet” başlığı altında belirtildiği gibi, alınan paranın kaynağı sermaye değil gelirse, bu alanda çalışan sermaye üretmez, dolayısıyla üretici olamaz. Hiçbir memur üretici emekçi sayılamaz. Burada soru, günümüzde memurların işçi olup olmadıkları, genellikle sınıfsal konumlarıdır. Bunu yanıtlayabilmek için yine biraz gerilerden başlamak gerekiyor.

Ucuz devlet-pahalı devlet

Bundan önce, II. bölümde, “emperyalizm olgusu” başlığı altında, endüstri sermayesinin “ucuz devlet” isteğiyle işe başladığını yazmıştık. Böyle başlayan dönemin sonu, çeşitli nedenlerle, devletin eski sahipleriyle bir uzlaşmayla ve hiç de ucuz olmayan bir devletle kapanmıştır demiştik. Şimdi bu noktayı biraz daha açalım.

Adam Smith, yargıçların, subayların, çeşitli düzeylerde devlet çalışanlarının ve yöneticilerinin üretici olmadıklarını söylüyordu. Bunların kamu hizmetçileri olduklarını, evlerdeki hizmetçilerle aynı kategoride bulduklarını anlatıyor ve bu tür, üretici olmayan tüm harcamaların olabildiğince kısılması

gerektiğini savunuyordu.

Marks, Adam Smith’in bu sözleri için, “bu, henüz bütün toplumu, devleti, vb. kendi egemenliği altına almamış, hâlâ devrimci olan burjuvazinin dilidir” diyor ve şunları ekliyor:

“...Burjuvazi savaşı kazanınca ve devleti kısmen kendisi devralıp, kısmen de onun eski sahipleriyle uzlaşma yapınca, yine bunun gibi, ideolojik meslekleri kendi eti kemiği olarak kabullenince ve onları her yerde kendisi için işlev görür duruma getirince, ... gerçek üretici emekçiler kendisine başkaldırınca ve hatta ona başkalarının endüstrisi temelinde yaşadığını söyleyince ... ortaya yeni bir durum çıkar ve burjuvazi, önceki bir aşamada kendisinin eleştirdiği ve karşısında savaş verdiği şeyi kendi açısından, ekonomik olarak haklı göstermeye çalışır.” (K.Marks, *Artık-Değer Teorileri*, İng. basım, c.1, s.300-301)

Başka bir deyişle, burjuvazi egemenliği ele alınca eskiden savunduğu “ucuz devlet” fikrinden vazgeçiyor. Bununla da kalmayıp, işçi sınıfının suçlamaları karşısında, devlet harcamalarını haklı göstermek (hem de, ev hizmetçileriyle aynı kategoride sayılmaktan alınan büyükbaşları teselli etmek) için devlette çalışanların “üretici emekçi” olduğunu bile iddia etmeye kalkışıyor.

Devrimciliğiyle birlikte bilimsel-

liğini de yitiren burjuvazi istediği kadar iddia etsin, devlet çalışanlarının kapitalizm açısından üretici olamayacağını biliyoruz. Peki başka açılardan bunların burjuva egemenliğinin ilk dönemindeki kimliği hakkında ne söyleyebiliriz?

Burjuvazi devletin eski sahipleriyle bir uzlaşma yapmış. Demek ki ilk devlette çalışanlardan bazıları doğrudan aristokrasinin adamlarıymış. Burjuvazi devletin belli alanlarında çalışma hakkını aristokraziye ödün olarak vermiş. Mutlaka bunlara yüksek miktarda bir para da bağlamıştır.

Ote yandan burjuvazi devleti kısmen de kendisi üstlenmiş. Bu işi nasıl yürütecek?

Yukarıda Marks ideolojik mesleklerden, burjuvazinin bunları devralıp, kendisi için işlev görür duruma getirmesinden söz ediyor. Burada “ideolojik” sıfatı birbiriyle bağlı iki anlamda birden kullanılmaktadır.

Biri, düzenin sakat toplumsal ilişkilerinden, egemen sınıfın bunları bir çıkarlar bütünü olarak yansıtan ideolojisinden kaynaklanan meslekler anlamında. Ötekisi, sonuçları yine düzene yarayan düşünsel işler, yani kafa işleriyle ilgili meslekler anlamında.

İdeolojik meslekler devlet aygıtının dışında da vardır. Burada yalnızca devlet aygıtının çerçevesi içinde düşünür-

sek, diyebiliriz ki, hakiminden tapu memuruna, polisinden subayına kadar bütün bürokrasi bu tür meslekler içine girer.

Yani, devlet aygıtında eski düzenin, aristokrasinin adamları (ki bunları da henüz burjuvalaşmamış ideolojik meslek sahipleri sayabiliriz) ve burjuvazinin eski düzenden devraldığı, artık onun çıkarına işlev gören ideolojik meslek sahipleri çalışmaktadır.

Başlarda kapitalizm henüz tüm toplumu ahtapot gibi sarmamış, herşey daha otomatikman kapitalizm yararına sonuç verir duruma gelmemiştir. Bu nedenle burjuvazi devlet aygıtının kendi üstlendiği parçasında yürüyen çalışmanın kendi çıkarları yönünde olmasını çeşitli yollardan garantilemek zorundadır.

Bu yollardan biri her işin tepe kadrolarını sağlam tutmaktır. Tepelere, burjuva gibi yaşayan, burjuva gibi düşünen kadrolar getirmektir. Oyle de yapılır. Tepedeki kadrolar kendileri fiilen sermayedar olmamakla birlikte, çıkar bağlarıyla, yaşam düzeyiyle, ideolojik bakışıyla vb. sermaye sınıfıyla özdeşleştirilir.

Burjuva sınıfı içinde, yalnızca başlarda değil, her zaman için geçerli bir işbölümü söz konusudur. Sınıfın bir parçası devlet aygıtındaki işleri yönetir.

İdeolojik meslektekilerin büyük çoğunluğu, eski düzende bazı işleri en iyi bilenler olarak o düzenin egemen sınıfına çalışan, sınırlı sayıda ve ayrıcalıklı bir tabaka oluşturuyordu. Bu tabakaya burjuvazi de muhtaçtır. Kendi çıkarlarını garantilemek için ilk başlarda bu ayrıcalıkları o da tanır. Bu tabakaya en azından küçük burjuvaca bir konum sağlar.

İdeolojik meslektekilerin belki kötü koşullarda yaşayan bir kesimi de vardı. Ama başlarda bunlar dikkate alınmayacak kadar küçük bir azınlıktı. Asıl belirleyici olan ayrıcalıklılardı.

Dolayısıyla ilk başlarda devlet aygıtında çalışan ideolojik meslek sahiplerini aristokrasinin adamlarını dışarda tutarak şöyle tasnifleyebiliriz: Yönetim katlarında doğrudan burjuva kadrolar, öteki katlarda ise derece derece hepsi ayrıcalıklı, en azından küçük burjuvaca bir yaşam sürdürebilen genişçe bir kesim. Bir de belki, kötü koşullarda yaşayan küçük bir kesim.

Bunların dışında, devlet aygıtında, ideolojik meslek sahibi denemeyecek, çünkü bu işi meslek olarak yapmayan geçici erler vardı. Bunlar devlet memuru değillerdi.

Buraya dek yapılan dökümden çıktığı gibi eskiden devlet memurları, aristokratlardan, burjuvalardan, en geniş olarak da küçük burjuvalardan oluşan bir kesimdi. Toplumsal gelişmenin yönü doğrultusunda, kısa süre içinde aristokratlar da burjuvalaştı. Kaldı burjuva yöneticiler ve yaygın bir küçük burjuva taban.

Paris Komünü devlet memurlarının bu ayrıcalıklı konumuna karşı da savaş açtı. Bir yandan orduyu polisi dağıtıp, tüm memurları seçimli yaparken, öte yandan memur maaşlarını işçi ücretleri düzeyine indirdi. Çünkü bu, memurların işçileşmesi açısından önemliydi.

Değişim

Marks Paris Komünü'nü anlatırken bir yerde şöyle diyor:

"Modern endüstrinin ilerlemesi sermaye ve emek arasındaki sınıf uzlaşmazlığı hangi hızda geliştiriyor, genişletiyor, yoğunlaştırıyorsa, aynı hızda, devlet erki de giderek daha çok, sermayenin emek üzerindeki ulusal erki, toplumu köleleştirmek için örgütlenmiş bir kamu gücü, sınıf despotluğu makinası karakteri alır." (K.Marks, Marks-Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç ciltlik, İngilizce basım, c.2, s.218)

Hatırlatmadan geçmeyelim ki resmilerin bugün hararetle savundukları ulusallık işte bu tür bir ulusallıktır. Sermayenin emek üzerinde ulusal erkidir.

Sermaye ile emek arasındaki sınıf uzlaşmazlığı gelişip, genişleyip, yoğunlaştıkça, devlet de giderek, emeğe karşı bir sınıf despotluğu makinası karakterini alır. Sanıyor muyuz ki, bu makina aynı despotluğu kendi içinde uygulamadan, kendi içindeki emeği köleleştirmeden edebilir?

"Gelir karşılığı hizmet" başlığı altında, özel hizmetçilerin emeğin burjuva örgütlenmesi olan ücretli emek içinde nasıl yer aldıklarını anlatmıştık. Kamu hizmetleri alanında da kapitalizm çoğunluğu ücretli emek içinde örgütlemeye geçer.

Burjuvazi çeşitli nedenlerle "ucuz devlet" fikrinden vazgeçmiş, pahalı devleti baştan kabul etmiştir. Ancak işçi sınıfı güçlendikçe, birçok toplumsal istem öne sürdükçe, pahalı devlet iyice pahalılaşır.

İşçi sınıfının bu istemleri temelinde, resmilerin bugün hararetle savundukları bugün burjuva devletin eskiye ek olarak, merkezi ya da yerel düzeylerde çeşitli hizmet bölümleri vardır. Buralarda çok sayıda insan çalışmaktadır.

Öte yandan işçi sınıfının güçlenmesiyle, toplumda sınıf çelişkilerinin derinleşmesiyle burjuvazinin savunma harcamaları da kat kat artar. Bununla bağlı olarak, "vatan hizmeti" safasıyla karın tokluğuna yürütülen askerlik işi burjuvazi için ciddi bir güvensizlik kaynağı oluşturur. Bu vb. nedenlerle profesyonel orduya geçiş bir noktada zorunlu olur.

Artık tarihsel olarak gerekliliğini yitiren burjuvazinin, buna rağmen başta kalması ona çok pahalıya patlamaya başlar. Kapitalizm "ucuz devlet" fikrinden vazgeçmiştir ama bu demek değildir ki pahalı devleti olabildiğince ucuzlatmaya çalışmayacak.

Bunun için, gelişmenin belli bir noktasında devlete şirket gözüyle bakma eğilimi egemen olur. "Sosyal devlet" adı altında sigortacılıktan kâr etmeye çalışılır. Verimsiz harcamalar kısılr. Harcamalarda verim ölçütü öne çıkarılır.

Kapitalizmde verimin en baş ve belirleyici ölçütü sömürüdür. Geniş bir memur yığını fiilen ücretli emekçiye dönüştürerek kapitalizm, daha çok emek karşılığında daha az harcama yapmış olur. Bunun önünde hiçbir engel yoktur.

Kapitalizm geliştikçe pazara bol işgücü çıkar. Bir yandan devlet işlerinde de işbölümünün artması, bu işleri ortalama vasıfta işgücünün yapabileceği düzeye indirirken, öte yandan eğitimin yaygınlaşması, işgücünün ortalama düzeyini yükseltir. Böylece devlet memurlarının, eskiden olduğu gibi az bulunurluğu, dolayısıyla ayrıcalıklarının nesnel temeli ortadan kalkar.

Süreç içinde, devlet çalışanlarının

yapısı değişir. Üst yönetim katlarında yine burjuva bir yönetici kadro, orta katlarda ve bazı önemli parçalarda yaşam biçimiyle, bakış açısıyla küçük burjuva bir kesim, en alta, en geniş olarak ise ücretli emekçi "memurlar". Bu "memurlar" işçi değil midir?

Bunlar üretim aracı sahibi değildirlerdir. Toplumsal zenginlikten işgüçlerini satarak, harcadıkları emeğin değil işgüçlerinin karşılığı kadar pay alırlar. Dolayısıyla onlar da sömürülürler.

Bu memurların durumu iki sorunun yanıtlanmasını gerektiriyor. Birincisi bunların ücretlerinin kamu gelirinden çıkıyor olmasına ilişkindir. İkincisi de bunların emeğin toplumsal örgütlenmesinde tutukları yere ilişkindir.

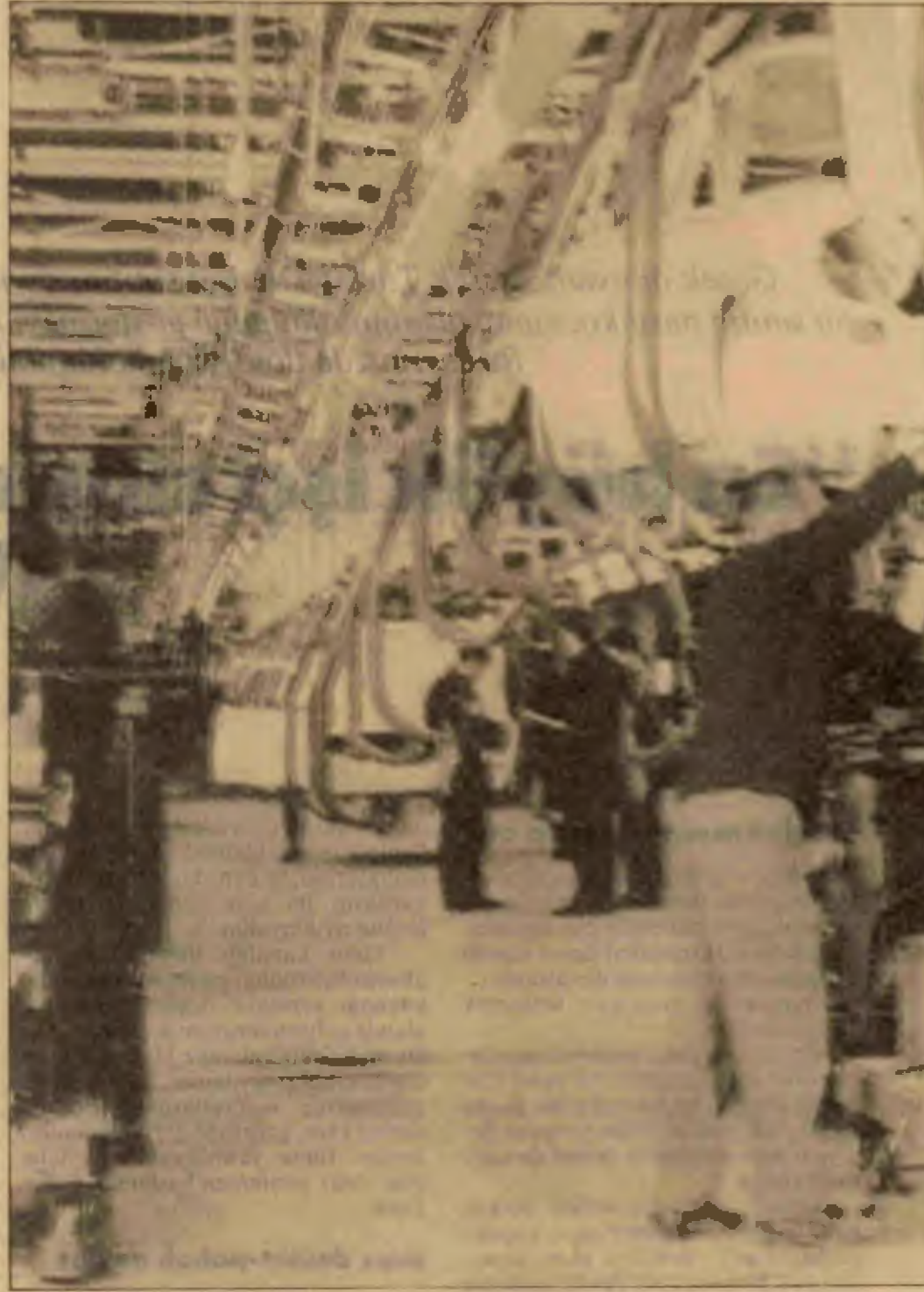
Birinci sorunun yanıtı "gelir kar-

olgu bunun nedenini açıklamaktadır:

"Sınıf egemenliği artık kendini ulusal üniforma içinde gizleyemiyor..." (K. Marks, *agy*, c 2, s.240)

Özel hizmetlerde ücretli emekçi, çoğu zaman kendisi tek kişi olarak, günlük yaşamda örneğin bir aileyle yüz yüzedir. Bu aile sistemi temsil edebilir ya da etmeyebilir. Kamu hizmetlerinde ise hem emekçi tek değildir, hem de devlet sınıf egemenliğini temsil etmektedir ve bu durum artık gizlenememektedir. Dolayısıyla kamu hizmetlerinde emek sermaye çelişkisinin derinlerde gizli kalması hiç de o kadar kolay değildir.

Öte yandan devlet kapitalist yenden üretim sürecinin her açıdan ve giderek artan ölçüde içinde, hatta yer

şılığı hizmet" bölümünde söylenenlerle benzer yanlar da, bazı farklılıklar da taşımaktadır.

Ödeme sermayeden değil gelirden yapıldığı zaman, ödeyenle ödenen arasında doğrudan bir sömürü ilişkisi söz konusu değildir. Ancak, işgücünü satarak geçinen emekçi, kendisini ücretli emek içinde örgütleyen sistemle, sınıfla sömürü ilişkisi içindedir.

Özel hizmetler için bu durumun emek sermaye çelişkisini gizleyici sonucundan söz etmiştik. Kamu hizmetleri alanında bu sonuç çok daha önemsiz boyutlardadır. Marks'ın Paris Komününden sonra belirttiği şu

yer başındadır. Yani kapitalizm dışı bir gelirin kapitalizm dışı bir alanda ödeme için kullanılması da söz konusu değildir.

Birinci soru için yanıt, ücretli "memurlar"ın işçi olduğu yönündedir. Bu memurların emeğin toplumsal örgütlenmesinde tuttukları yere ilişkin olan ikinci soruya gelirsek.

Bu memurlar kendileri işgüçlerini satarak, fiilen ücretli emekçi olarak çalışmaktadırlar. Bu açıdan hiç kuşkusuz emeğin toplumsal örgütlenmesinde ücretli emek içinde yer almaktadırlar. Kuşku şuradan çıkarılabilir ki içinde çalıştıkları aygıt emeği

köleleştirme, emeğe karşı sınıf despotluğu yapma aygıtıdır. Böyle bir aygıtın çalışanları olarak emeğin toplumsal örgütlenmesinde nerede olduklarını söyleyeceğiz?

Bir sonraki bölümde daha iyi göreceğiz ki Marks, devletin toplum çapındaki işlevine benzer işlevleri bulunan menejerleri ve ustabaşları, eğer kendileri ücretli emekçi olarak çalışıyorlarsa, endüstri ordusunun yani işçi sınıfının içine katıyor.

İşçi sınıfı açısından ters, sakat, zararlı, pis vb. birçok işi de kapitalizm işçi sınıfına yaptırıyor. İşçi sınıfının kendisi kapitalizmin ürünüdür. İşçi sınıfının kapsamını belirlerken öznel ölçütlerle değil, kapitalizmin nesnel verileri temelinde karar vermek gereklidir. Dolayısıyla söz konusu memurlar da işçi sınıfı kapsamındadır.

daha yapmak gereklidir.

Devletin ordu, polis gibi özellikle baskıcı bölümlerinde çalışanlar, ücretli emekçi olarak çalışsalar da, işçi aristokrasisi olmasalar da, nesnel konumları gereği toplumsal düzeyde son ana kadar işçi aristokrasisi gibi davranırlar. Burjuvazinin bu yönde sürekli baskısı altındadırlar. Kaldı ki burjuvazi bu bölümde çalışanların çoğunluğunu ücretli işçi konumunda zaten tutmamaktadır.

Bütün bunları bilelim, ama yaşamın verisel olarak gösterdiklerine yüz çevirmeyelim. Birçok kapitalist ülkede memurlar çoktan sendikalaşmış, grevler bile yapmıştır. Fransa'da, İtalya'da vb. askerlerin sendikalaşması epey tartışılmıştır. Artık kapitalist dünyada devlet memurlarının büyük çoğunluğu işçi sınıfına katıl-

bakacağız.

Önce konuya ilişkin olarak Marks'ın genel yaklaşımını, kendi döneminde yaptığı değerlendirmeleri aynen onun yaptığı vurgu ile aktaracağız. Sonra, konunun bazı önemli yanlarına, bugünkü durumun ne olduğuna baka-

Genel yaklaşım

Marks, kapitalist basit kooperasyonu anlatırken şöyle diyor:

"Eğer, üretim sürecinin ... kendi ikili doğası (bir yanda emek süreci, öte yanda artık-değer yaratma süreci olması -İ.S.) nedeniyle kapitalistin denetimi de önde iki yanlıysa, o zaman bu denetim biçim olarak despotçadır. Kooperasyon ölçeklerini genişlettikçe, bu despotluk kendine özgü biçimler alır. ... Kapitalist, tekil işçilerin ve işçi guruplarının doğrudan ve sürekli denetimi işini özel bir tür ücretli emekçiye devreder. Bir kapitalistin kumandasında, işçilerden oluşan bir endüstri ordusu, gerçek bir ordu gibi, iş yapılırken kapitalist adına kumanda edecek subaylar (menejerler) ve çavuşlar (ustabaşları, kalfalar) gerektirir." (K.Marks, *Kapital*, c.1, s.331-332)

Burada Marks, menejerlerin, ustabaşlarının ücretli emekçi olduğunu açıkça söylüyor. Endüstri ordusunun kumandanı kapitalist, ama kendisi işçilerden oluşuyor. Ama bu işçilerin bir kısmı iş yapılırken kapitalist adına kumanda ediyorlar.

Marks, aynı olguyu, kapitalist fabrikaya ilişkin olarak da şöyle dile getirmiş:

"Emek araçlarının yeknesak hareketine işçinin teknik olarak bağımlı kılınması ve çalışanların, her cinsten ve her yaşta bireylerden oluşan gövdesinin bu özgül bileşimi, baraka disiplinine yol açar. Baraka disiplini fabrikada eksiksiz bir sistem durumuna yükseltilmiştir ve daha önce sözü edilen (bundan bir önceki alıntı kastediliyor - İ.S.) denetim emeğini tam olarak geliştirerek, böylece çalışanları işi yapanlar ve denetleyenler diye, bir endüstri ordusunun erleri ve çavuşları olarak böler." (K.Marks, *agy*, c.1, s.423-424)

Kapitalizmin başlangıç noktası olan basit kooperasyonla birlikte, endüstri ordusunun emir komuta zinciri oluşuyor. Kapitalizm geliştikçe denetim emeğini de geliştiriyor. Fabrika aşamasında denetim, eksiksiz bir sistem durumuna getiriliyor. Komutanı hariç tümü işçilerden oluşan endüstri ordusu içinde er ve çavuş ayrımı bir sistem olarak yerleştiriliyor.

Fabrika aşamasının sonrasını yine Marks'tan okuyalım. Anonim şirketlerin kuruluşuna değinirken Marks, bunun sonuçlarını şöyle anlatmış:

"1.Üretimin ve işletmelerin ölçeğinin muazzam genişlemesi. Bu, tekil sermayeler için olanaksızdı. ...

"2....Sermaye burada, özel sermayeden farklı olarak, doğrudan toplumsal sermaye ... biçimini ve onun girişimleri de, özel girişimlerden farklı olarak toplumsal girişimler biçimini alır. Bu, kapitalist üretimin kendi çerçevesi içinde özel mülkiyet olarak sermayenin kaldırılmasıdır.

"3.Fiilen çalışan kapitalistin, başkalarının sermayesini yöneten salt bir menejere, sermaye sahibinin ise salt bir sahabe dönüşmesi. ... Sermaye ... artık fiili üretim sürecindeki işlevden tamamen

kopuktur, bunun gibi, menejerin kişisinde bu işlev de sermaye sahipliğinden kopuktur." (K.Marks, *agy*, c.3, s.436)

Emperyalizm olgusunu öngören bu çok önemli sözleriyle Marks, aynı zamanda şunu demiş oluyor ki, kapitalist, artık endüstri ordusunun komutanı bile değildir. Özel sermaye toplumsal sermaye biçimini almıştır. Endüstri ordusu yine kapitalizm için çalışıyor. Ama kapitalizm o kadar gereksiz olmuş ki, bu çalışma, başında kapitalist olmadan yürüyor. Kapitalizm komutanlığı bile sermaye sahipliği ile kopuk olan menejere bırakma eğilimi gösteriyor.

Bunun bir sonucunu Marks şöyle açıklıyor:

"Böylece kâr ... başkalarının artık-emeğine, üretim araçlarının sermayeye dönüştürülmesinden, yani bunların fiili üretici karşısında yabancılaşmasından, başkasının malı olarak, menejere en alttaki gündelikçi emekçiye kadar üretimde fiilen çalışan her bireyle zıtlık içinde olmasından doğan salt bir el koyma olarak görünüyor." (K.Marks, *agy*, c.3, s.437)

Yani üretim araçları kapitalizmin malı olduğu için, sırf bu nedenle, kapitalizm başkalarının artık-emeğine el koyuyor. Kârın içyüzünün bu el koyma olduğu artık görünüyor. Burada açıkça söylendiği gibi, "menejere, en alttaki gündelikçi emekçiye kadar" tüm endüstri ordusu, üretim araçlarının sermaye kimliğiyle zıtlık içindedir.

Çok açıktır ki Marks emek sermaye çelişkisinde menejeri emek içinde, yani işçi sınıfı içinde görüyor. Bir yandan onun endüstri ordusunun erlerinden farklı özelliklerini ve böylece onun nasıl bir işçi olabileceğini belirliyor. Ama öte yandan, kapitalist üretim sürecinin denetiminin sermaye sahipliğinden kopma eğiliminin komünizmin habercisi olduğunu söylüyor.

"Anonim şirketlerde işlev sermaye sahipliğinden tamamen kopuktur, dolayısıyla emek de üretim araçları sahipliğinden ve artık-emekten tamamen kopuktur. Kapitalist üretimin sonuç gelişmesinin bu sonucu, sermayenin üreticilerin mülkiyetine, ama artık bireysel üreticilerin özel mülkiyeti olarak değil de birleşik üreticilerin mülkiyeti olarak, düpedüz toplumsal mülkiyet olarak yeniden geçirilmesine doğru gerekli bir geçiş aşamasıdır. Öte yandan anonim şirket, üretim sürecinde hâlâ kapitalist mülkiyetle bağlı kalan tüm işlevlerin, salt birleşik üreticilerin işlevlerine, toplumsal işlevlere dönüştürülmesine doğru bir geçiştir." (K.Marks, *agy*, c.3, s.437)

Anonim şirketlerde sermaye üretim araçlarının sahibidir ve artık-emeğe el koyar ama baştan sona endüstri ordusunun çalışması, sermaye sahipliğinden artık tamamen kopuktur. Kapitalist üretim süreci, yalnızca mülkiyet bağıyla kapitalizme bağlıdır. Bu komünizmin habercisidir, komünizme giden yolda gerekli bir geçiştir!

Çeşitli yanlar

Buraya kadar Marks'ın menejerler ve ustabaşları konusuna genel yaklaşımını aktarmaya çalıştık. Bunu yaparken konunun gerekli birçok ayrıntısına hiç değinmedik. Şimdi bunlara bakalım.

Ancak yukarıda sorduğumuz soru, bu kesimin işçi sınıfının nasıl bir kesimi olduğunu anlamak açısından önemlidir. Nitekim Marks, menejerleri ve ustabaşlarını endüstri ordusunun içinde ele alırken, onların bu ordunun subayları, çavuşları olduklarını da belirtiyor.

İşi emeğe karşı sınıf despotluğu yapmak olan bir aygıtın ücretli emekçiler, açıktır ki, işçi aristokrasisi olmaya nesnel olarak bir yatkınlık taşırlar. Burjuvazi emperyalistleşir, böylece eli bollaşırsa, bu kesimi kolayca aristokratlaştırabilir.

Bu kesim içinde özel bir ayırım

mıştır.

Türkiye'de de memurların sendikalaşması aynı nedenle gündemdedir. Burjuvazi işçileri kağıt üzerinde memur statüsüne geçirmeye çalışadursun, yaşam memurların çoğunluğunu işçi statüsüne çoktan geçirmiştir.

Menejerler ve ustabaşlar

Bundan önce, "kollektif emekçi - üretici emek" başlığı altında, menejerlerin rolüne değineceğimizi belirtmiştik. Burada menejerlerin ve ustabaşlarının rolüne, sınıfsal konumuna

Marks'ın menejerleri ve ustabaşılarını (artık bu ikisi için genel olarak menejerlik sözünü kullanacağız) işçi sınıfı içinde gördüğünü belirttik. Oyleyse menejer sıfatını taşıyan herkesi işçi mi sayacağız? Hayır.

Emeğin burjuva toplumsal örgütlenmesi ücretli emektir. Yukarıda, menejerlerin de ücretli emekçi olduğunu aktardık. Bu aynı zamanda şu demektir ki, yalnızca ücretli emekçi olan menejerler işçidir.

Menejerlik denen işgücüne ve menejerlerin ücretine ilişkin olarak Marks şunları söylüyor:

"Kapitalist üretim biçimi işleri öyle bir noktaya getirmiştir ki, sermaye sahipliğinden tamamen kopmuş olan denetim işi her zaman hazır bulunabilir. ...

"(...)

"Eğer, üretim sürecinin ... kendi ikili doğası nedeniyle kapitalistin denetimi de özde iki yanlıysa, o zaman bu denetim biçim olarak despotçadır. Kooperasyon ölçeklerini genişlettikçe, bu despotluk kendine özgü biçimler alır... Kapitalist, tekil işçilerin ve işçi guruplarının doğrudan ve sürekli denetimi işini özel bir tür ücretli emekçiye devreder. Bir kapitalistin kumandasında, işçilerden oluşan bir endüstri ordusu, gerçek bir ordu gibi, iş yapılırken kapitalist adına kumanda edecek subaylar (menejerler) ve çavuşlar (ustabaşları, kalfalar) gerektirir."

"...Denetim için ücretler, bir yandan, aynen başka herhangi bir ücret gibi, kalabalık bir endüstriyel ve ticari menejerlerin sınıfının (toplumsal sınıf anlamında değil, kesim, gurup anlamında - İ.S.) gelişmesiyle belirli düzeyini ve belirli pazar fiyatını bulurken, öte yandan, vasıflı emek için tüm ücretler gibi, özel yetiştirilmiş işgücünün üretim maliyetini azaltan genel gelişmeyle birlikte giderek daha çok düştü." (K.Marks, agy, c.3, s.386,389)

Görüldüğü gibi, menejerler kalabalık bir kesim oluşturunca, başka herhangi bir işgücü gibi onların

işgücü de, belli bir pazar fiyatı buluyor. Öte yandan vasıflı emeğin her alanda başına gelen onların da başına geliyor. Genel gelişmeyle, eğitim vb. yaygınlaştıkça, vasıflı işgücünün üretim maliyeti, dolayısıyla da ücretleri düşüyor.

Ücretli emekçi olan menejerlerin durumunu Marks böyle özetliyor. Ama günümüzde durum nedir? Bütün menejerler ücretli işçi mi? Ücretli emekçi durumunda olmayan menejerler de yok mu? Var.

Bir kez, sahte menejerler var. Marks anonim şirketlerde bir sahtekarlığın geliştirildiğini ta o zaman belirtiyor. Menejerlikle ilgisi olmayan kişilerin, şirketlerin yönetim kurullarına, gerçek menejerlerin üstüne getirildiğini, hiçbir iş yapmadan maaş alarak bunların hissedarları soyduğunu söylüyor. (K.Marks, agy, c.3, s.389)

Bugün Türkiye'de bu, bütün emekli generaller için neredeyse bir kuraldır. Yalnız Türkiye'de değil bütün kapitalist ülkelerde de uygulanmaktadır. Elbet bunları işçi sayacak değiliz.

Sonra, kapitalizmde, emperyalizmde, endüstri ordusunun kumandasını ücretli emekçi olan menejerlere bırakma eğilimi olduğu gibi, bundan duyulan ölesiye korku da var. Tepe menejerlerin şirketlere hissedar yapılması, işgücü değerinin çok üstünde "ücret" alması vb., ya da menejerlikle sahipliğin aynı elde tutulması sık rastlanan olgulardır. Böyle durumlarda da menejerlerin işçi mişçi sayılmayacağı açıktır.

Nitekim günümüzde tepe menejerlerin hemen tümü burjuvaziyle bütünleşmiş, ortada küçük burjuva bir kesim oluşmuştur. Ama altta geniş bir kesim vardır, bunlar ücretli emekçidir ve ücretli emekçi olan menejerler de işçidir.

Peki bunlar nasıl işçidir? Bu soruyu, önce üretici emek açısından yanıtlayalım.

Bir kez, sorudan da anlaşıldığı gibi, menejerle kapitalist aynı kişiye soru geçerli değildir. Bu kişi menejer olarak artık-değer yaratasa da, kapitalist olarak bunu geri aldığı için, bu, artık-değer olmaz. Öte yandan işçi olmayan menejer de artık-değer yaratmaz. Dolayısıyla üretici emek konusu kalmaz.

İkincisi, üretici olmayan bir alanda, örneğin ticarete çalışan bir menejer, ücretli emekçi de olsa, çalıştığı alanda artık-değer yaratılmadığı için, üretici emekçi olamaz.

Bunları akıldan tutarak yanıtla geçelim. Denetim ve menejerlik emeğine ilişkin olarak Marks şöyle diyor:

"Nerede doğrudan üretim süreci bağımsız üreticilerin birbirinden yalıtılmış emeği biçimini değil de birleşik bir toplumsal süreç biçimini alırsa, orada denetim ve menejerlik emeği doğal olarak gereklidir. Ancak bunun ikili bir doğası vardır.

"Bir yandan, çok bireyin birarada katıldığı her emek, sürecin eşgüdümünü ve birliğini sağlayacak emredici bir irade ve parçasal operasyonlar için değil işyerinin tüm çalışması için geçerli, orkestra şefininkine çok benzer işlevler gerektirir. Bu, her birleşik üretim biçiminde yerine getirilmesi gereken üretici bir işdir.

"Öte yandan, ... bu denetim işi, doğrudan üretici olarak emekçiyle üretim araçları sahibi arasında zıtlığa dayanan bütün üretim biçimlerinde zorunlu olarak doğar. Dolayısıyla köleci sistemde doruk

noktasına ulaşır. Ama kapitalist üretim biçiminde de kaçınılmazdır çünkü ondaki üretim süreci aynı zamanda kapitalistin, (işçinin - İ.S.) işgücünü tükettiği bir süreçtir.

"(...)

"Bir zıtlıktan, sermayenin emek üzerindeki egemenliğinden doğan ve dolayısıyla kapitalist üretim biçimi gibi, sınıf çelişkilerine dayanan tüm üretim biçimlerinde bulunan denetim ve menejerlik emeği, her birleşik toplumsal emeğin bireylere özel görevleri olarak verdiği üretici işlevlerle, kapitalist sistem altında da doğrudan ve ayrılmazcasına bağlıdır." (K.Marks, agy, c.3, s.383-386)

Burada Marks, denetim ve menejerlik emeğinin ikili doğasını anlatıyor. Emek süreci çok sayıda insanın katılımıyla yürür düzeye gelmişse,

Kapitalizmde verimin en baş ve belirleyici ölçütü sömürüdür. Geniş bir memur yığınını fiilen ücretli emekçiye dönüştürerek kapitalizm, daha çok emek karşılığında daha az harcama yapmış olur... Süreç içinde, devlet çalışanlarının yapısı değişir. Üst yönetim katlarında yine burjuva bir yönetici kadro, orta katlarda ve bazı önemli parçalarda yaşam biçimiyle, bakış açısıyla küçük burjuva bir kesim, en altta, en geniş olarak ise ücretli emekçi "memurlar". Bu memurlar işçi değil midir?

denetim ve menejerlik işi emek süreci açısından gerekli bir işdir. Ama sınıf çelişkilerine dayanan sömürücü üretim biçimlerinde gereklilik yalnızca bundan kaynaklanmaz. Bu üretim biçimlerinde denetim ve menejerlik, aynı zamanda egemen sınıfın sömürsünü sürdürmesi için de bir "gereklilik"tir.

Denetim ve menejerlik işinin bu ikili doğasını kapitalizmde de görürüz. Menejer, hem üretici olan, hem üretici olmayan işlevleri birarada barındırıyor.

Menejer, bir yanı sıra üretici emekçi çünkü kol emeği harcamasa da artık-

değer üretimine o da katkı yapıyor. Nitekim Marks, menejerin üretici yanını ayrıca da vurgulamıştır. (K. Marks, *Artık-Değer Teorileri*, İng. basım, c.1, s.156-157, 411) Bu yanı sıra menejer kollektif emekçinin içindedir. Öteki yanı sıra üretici değil çünkü aynı zamanda toplumsal sistemin düşman sınıflara dayanmasından kaynaklanan (bu yanı sıra devlet memurlarını ele alırken değindiğimiz "ideolojik meslekler"e benzer) bir iş yapıyor.

Bu söylenenlerle de bağlı olarak, menejer nasıl işçidir sorusunu şimdi de başka bir açıdan yanıtlayalım.

Gerçekte yukarıda Marks bu sorunun yanıtını verdi. Menejerlerin, endüstri ordusunun subayları, çavuşları olduğunu söyledi. Bu temelde, bir önceki alt bölümde devlet memurlarına ilişkin olarak söylediklerimizin bir bölümü menejerler için de geçerlidir.

Açıktır ki, ücretli emekçi olan menejerler de işçi aristokrasisi olmaya nesnel olarak bir yatkınlık taşırlar. Burjuvazi emperyalistleşir böylece eli bollaşırsa, bu kesimi kolayca aristokratlaştırabilir.

Menejerler ne tür işçiler olursa olsun, yine de Marks'ın komünizmin habercisi olarak değerlendirdiği bir olguyu, endüstri ordusunun komutanlığının da artık işçilerin eline geçmekte oluşunu vurgulamak gereklidir.

Kapitalizm altında işçi sınıfının kendi ürettiği makinalar işçi sınıfının karşısına sermaye olarak, düşman konumunda çıkar. Bu nedenle işçilerin düzene ilk tepkileri makinalara yönelmiştir.

Aynen bunun gibi, kapitalizmin işçi sınıfını endüstri ordusu olarak örgütleyiş biçimi de sınıfın karşısına düşman sermaye konumunda çıkar. Bunun tepkisini de menejerler toplar.

İşçi sınıfı açısından burjuva kuyrukçuluğu ihanetse, yığın kuyrukçuluğu da en azından işe yaramaz bir harekettir. İşçi sınıfının bilimsel bilgiye, gerçeğe ve doğruya ihtiyacı vardır. Sovyetler Birliği bu alandaki görevini menejerler konusunda da yapmamıştır.

Milyonerler ve Menejerler diye, S.Mensikov'un yazdığı bir Sovyet kitabı var. Kitap verisel açıdan oldukça zengin. Belli ki yazar iyi bir araştırmacı. Ancak Marksizm Lenin'in ölümünden sonra Sovyetler'de herhalde anlaşılammış!

Böyle ortacı, böyle korkak bir "bilimsel" yaklaşım görülmemiştir. Menejerler hakkında koca kitap yazılıyor, ama içine yalnızca tepe menejerler hakkında ve yüzde yüz doğru olduğu sanılan değerlendirmeler katılıyor. Böyle bir yaklaşımla yüzde yüz doğru sanılanların bile bazıları doğru olmadığı gibi, Marks'ın çoktan yazdığı birçok doğru da eksik bırakılıyor.

Sorun çıkarırsa nasıl çözeceklerini bilmedikleri nükleer santralleri "korkusuzca" kullanıp, ondan sonra bilimsel araştırmada böylesine korkak davranmak en azından ciddi bir tutarsızlıktır.

Sovyetler Birliği, bu titrek "bilimsel" yaklaşımı yüzünden bugün inançsızlıktan kıvrınmakta, kendini en güçlü silahlardan kendi eliyle yoksun bırakırken, her alanda burjuvaziyle ortaklık aramaktadır.

Şimdi kafa kol emeğine, bu alanda çalışanların konumuna bakacağız.

(Devam edecek)